

calfar ---», si bé el segon cop. adonant-se de la diferència de sentit, ho traduïren millor: «--- enurat --- en la cambra, viu la dona ---». L'italià antic mantenia, doncs, el sentit en què CAMINATA s'havia creat en llatí tardà: 'una saleta on hi ha una gran llar de xemeneia, un *camīnus*'; era, doncs, com una gran i confortable CAMERA CAMINATA 'una habitació proveïda de *camīnus*'.

En general, en les llengües romàniques el significat apareix ja traslladat, des de designar la saleta a significar la mateixa llar i xemeneia que la distingia, i finalment al tub o canó, tan important, per on s'escapava el fum. Al capdavant, el procés semàntic s'havia repetit: CAMĪNUS, encara que ja ll. clàssic, era un vell manlleu del grec *κάμινος*, i també aquest devia designar en l'origen alguna mena d'estança cupular escalfada com a estufa, com sigui que *κάμινος* és germà indoeuropeu de l'altre mot grec *καμάρα* 'volta, cúpula', sense més discrepància que un sufix diferent; també es comprèn que els grecs, grans mestres dels romans en arquitectura, però també habitants en terres com l'Epir i Tessàlia, més fredes que el Laci i l'agro romano, s'hagueren d'enginyar més que aquests per escalfar bé llurs cases; i així és com els dos mots *camēra* i *camīnus* passaren del grec al llatí.

En català el mot es presenta en una munió de variants locals. En part hi hagué metàtesi de les vocals *xemineia* > *ximeneia*, forma vulgar molt estesa (*šimənēja*, vulgarisme barceloní i del cat. central, que jo sentia, i fins deia, encara c. 1920); si d'aquí es tornà *xemeneia*, seria en part per compromís amb el no alterat *chemineia*; però també hi degué ajudar la contaminació que, en l'ambient camperol, degué exercir-hi el verb autòcton *eixamenar*, i el seu derivat (*ei*)*xamenera*, ja pel mer fet de ser parònim (també degueren pensar els rústics en els forats a on anaven a eixamenar els ruscos d'abelles). Ahora això repercutiria damunt la terminació estrangera *-ea*, canviant-ho en *-era*, variant vulgar molt estesa dialectalment, p. ex. a l'alt Emp.: *šimənērə* Biure (1931), Boadella (1939) etc. En part hi hagué també labialització, *xumeneia*, vulgarisme també molt estès comarcalment, i en barris baixos barcelonins i tot.

Les variants locals són gairebé incomptables i fóra enutjós anar-les enumerant; en el BDC se'n localitzen moltes, *AlcM* encara n'hi afegeix més; en el BDC XXI, 296, es trobarà remissió als llocs on es documenten totes aquestes: *xemenera*, *xim*-, *ximeneia*, *xumeneia*, *ensumenia*, (*en*)*xumenia*, *xuminia*, *ximenella*, frag. *šaminēre*.

Donaré encara les que he anotat personalment: *šimənējra* Formiguera de Capcir (1960); *chumínera* Benasc (Ferraz, 47); *čuminēra* a Eresué (1965). Per a la construcció de la *ximenera* segons l'estil del valencià transsudric, veg. els detalls de l'expertíssim A. Bäschlin, en «El Camí», 2-IX-1933; i de fet hi tinc nota de *Ximenereta* a Beniarbeig, *šimēnera* a Ròtova, *šumenēra* a Beniarrés (1962), però també en el Nord: *čimenēra* a Morella (1961). La variant amb aquesta terminació té, en efecte, gran extensió per Aragó (on ja es documenten *chaminera* i *jaminera*, en invs. del

S. xv, des de 1403, *VRom.* x, 140): *čaminēra* a Aínsa, i la *čuminēra* a Bielsa i a Plan de Gistau (1965). La forma de vocalisme labialitzat es produí també a Mallorca, però sobrevenint-li metàtesi (**xomeneia* > *šomōnēja*) Valldemossa, 1964. *Ximeneia*, -ella a part del ross. (infra).

En cat. occid. està molt generalitzada la labialització: *ansuminia* a les Borges d'Urg. (BDLC vi, 72); la *čumenēja* a Tavaçan, *čumenēja* a tota la resta de les Valls Ferrera i de Cardós (1932-34), i a les d'Àneu (Son) i Cabdella (1964). Però en algunes valls pirinenques es produeix un encruament amb el vell sinònim *jumeral*, així cap a Andorra (*šumanēža*), i a la Vall d'Aran, on (*h*)*ūmenēža* és la forma de quasi tota la part alta i alguns pobles muntanyencs del centre. A la resta, però, i a quasi tot el gascó pirinenc, partint de *čūmenēža*, amb dissimilació (*č-ž* > *t-ž* > *t-č*) s'arribà a *tūmenēža* aranès (PV Aran Gc., s. v.) o *-éyo*, *-eyə*: així a les valls de Luixon, Louron (*Bouts d. Mount.* XXI, 66), Aura, Ossau i alguna altra de Bigorra i Bearh (Schmitt, *Termin. Past.*, 16; Marsan, 12; Lespy-R., Palay; Krüger, *Hochpyr.* A, II, 111).

Hi ha interessants trasllats semàntics, en particular (per comparació amb el canó i badaluc per on s'enfila el fum) s'ha aplicat (així també en francès dels Alps) a les canaletes escarpades però on es pot escalar una cresta de roques o un puig agut: la *Xemeneia* de Canigó, per on es puja des dels Estanyols de Cadí al cim de la Pica (1923); a l'alta Cerdanya les *šimənēžəs de Cambresdase*, pujant d'Eina cap a la carena d'aquest gran pic, són quasi enterament espadades (1959); a Portè les *šimənēžəs* de Comajoan a l'esquerra del Querol quan desemboca de l'Estany de Lanós (1959); a la Vall d'Àneu el pireneista que surt de Son podrà accedir, per la Canal de la *čumenēja*, al cim del formidable Bassiero (1964); *Roca la č*-damunt la Torre de Cabdella (1959); una *xumeneira* Formiguera; *aquella chaminera* Aínsa. Adhuc a l'extrem Sud, entre els espadats roquers del Segària, hi ha el *Pas de la Ximenereta*, damunt Beniarbeig.

Per altra banda, en muntanyes més suaus, cap al S., es deu tractar de comparacions de forma amb el canó embarretat d'una xemeneia sobressortint de la teulada: la *Ximenera Alta*, mas dins el terme de Morella; *En Xemoneia* i *Es Forat d'En Xemoneia* són nom de dos «colls» d'agafar tords, dalt de Valldemossa; o bé d'un forat real per on pot fugir el fum si se n'hi fa: «aquella cova té una *ximenera* al mig» Ròtova, *Cova la Xumenera* Beniarrés; i hi pot haver una mica de totes tres coses en el *Gorg de la šimənēja* una de les gorgues que forma el riu de Montalbà davallant cap a la Tet (1960).

DERIV.: *Xemeneiada*.

CPT.: *Escura-xemeneies* [Belv., s. v. *xem*-].

Deriv. directe de CAMĪNUS 'xemeneia' fou un *caminal(s)* 'capfoguers, pedestal en forma de grossa barra de ferro ajagut i extrem ample i arrodonit, per sostenir les olles, i altres objectes anàlegs, a la llar': *kamināls* arag. d'Ansó (1966), si bé Kuhn ho descriu com a vertical («senkrechte Herdstange», RLiR XI, 189).